

תורת הקזורה

הערות ודיוקים, הלכות ומנהגים, פרפראות וחידושים, דיונים ובירורים, הקשורים לקריאת פרשת השבוע והמסתעף

גליון מאמרים מס' 1

הערות והארות, וכן רעיונות נוספים יתקבלו בכדיה במערכת.
מייל: tameytora@gmail.com
כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליון במייל.

מאמר החטפים

גליון זה יו"ל ע"י מערכת טעמי תורה.

תורה לכל העורכים והמסיעים שגליון זה יראה אור.
© כל הזכויות שמורות, ניתן ללכס ולהדפיס כמות שהוא ללא שיווי.

מאמר בענין אופן קריאת חטף פתח וחטף קמץ

ב. שוא מורכב זה דינו כשוא נע, ואופן הגיית השוא המורכב באותיות אלו (אהח"ע) הוא כתנועה הבאה עם השוא, והשוא אינו נקרא כלל, אלא שהשוא מסמן שהניקוד באמת אינו פתח, אלא הוא שוא, ובא הפתח רק לעזר הקריאה ע"מ שלא תבלע האות, ואינו מעצם הניקוד, וע"כ, קריאתו אינה כשאר תנועות, אשר התנועה ארוכה, אלא בדומה לשוא (ששוא אינו תנועה כלל, אלא הוא רק סימן המורה שהאות נקראת ללא תנועה), דהיינו, שאין מאריכים בתנועה זו, לדוגמא: הָאֵלֶּמָה (בראשית א' כ"ה), הרי האל"ף נהגית כפתח, אלא שהפתח נקרא במהירות וחטיפה, ולא כפתח רגיל שנקרא באריכות מעט, כמו כן נִעְשָׂה (בראשית א' כ"ו), עֲשׂוֹת (בראשית ב' ד'), הַעִי"ן נהגית כפתח, אך במהירות וחטיפה, וכמו"כ הַחִי"ת (בראשית ב' י"א), הַחִי"ת נהגית כפתח, אך במהירות וחטיפה, שהרי כל מטרת הפתח הוא להרחיב מעט את השוא, שלא תבלע האות, וא"צ לזה כי אם הרחבה מועטת, וע"כ ניקוד זה של שוא מורכב לכל דיניו הוא כשוא, שאינו תנועה, ולא כתנועה הנוספת לשוא, שהרי השוא הוא עיקר ניקוד האות, והניקוד הנוסף בא רק לעזר הקריאה ע"מ שלא תבלע האות.

ג. העולה מכך, שבאותיות אלו מחמת נטיית השוא להבלע בהן, יבוא עם השוא ניקוד נוסף, ע"מ שלא תבלע האות, משא"כ בשאר אותיות, שאין השוא שבהן גורם לבליעת האות, משום שאין שאר המוצאות עמוקות כ"כ שתבלע האות השואית, הרי שאין מקום וטעם כלל שיבוא בהן שוא מורכב, שהרי גם אם יבוא בהן שוא רגיל, האות תשמע היטב, וע"כ בשאר האותיות לא שייך שוא מורכב, וזה הטעם למה שכתבו המדקדקים שאין שייך שוא מורכב אלא באותיות הגרוניות¹.

ד. אע"פ שחטף פתח שייך רק באותיות גרוניות, מצאנו פעמים רבות שמופיע חטף פתח אף באותיות שאינן גרוניות, כגון: וְלִהְיֶהֱדִיל (בראשית א' י"ח), הַלֵּמ"ד בחטף פתח בחלק מהדפוסים, וְנָתַב (שם ב' י"ב), הַזִּי"ן בח"פ כמעט בכל הדפוסים, תִּאֲכָלְנָה (שם ג' י"ז), הַכ"ף בח"פ בחלק מהדפוסים, אֶרְבָּה (שם ה' כ"ט), הַרִי"ש בח"פ בחלק מהדפוסים, וכן הרבה, ולכאורה קשה, א'. מדוע מנוקד בח"פ בעוד שאין שייך ח"פ אלא באותיות גרוניות, וכמבואר. ב'.

¹ ז"ל ר' שבתי סופר (בהקדמה הכללית לסידורו): ומכאן ראייה על קריאת החטפין לקרותן בחטיפה בנקודה שבצד השב"א ולא את השב"א כלל, כי השב"א אינו רק להורות על חטיפת אותה הנקודה.

² ויש ג"כ ראייה פשוטה מסברא, לזה שאין שייך שוא מורכב בשאר האותיות, שהלא בכל האותיות שאינן גרוניות, כשדינם להיות בשוא נע, מסומן בדרך כלל שוא בלבד תחת האות, ומכאן מזה שאין הם צריכים להרחבת השוא, ושייך בהם שוא נע רגיל, ואם אינם צריכים לשוא מורכב, א"כ ממילא לא שייך שיבוא בהם שוא מורכב, שהרי אינם צריכים להרחבה זו, משא"כ באותיות הגרוניות, שלעולם יסומן בהם שוא מורכב תחת האות כשדינם להיות בשוא נע, מכאן שצריכים הם להרחבת השוא.

פעמים רבות ישנן אותיות המנוקדות בחלק מהדפוסים בחטף פתח (כגון הַזִּי"ן שבוֹנֶהֱב (בראשית ב' י"ב), והַשִּׁי"ן שבוֹשֶׁמֶע (במדבר כ"ג י"ח), ועוד הרבה כיו"ב), והרבה קוראים נבוכים בזה כיצד יש להגות אותיות אלו, יש הקוראים בחטף פתח כמו שאכן מנוקד, שהגייתו כפתח קצר מעט, ויש הקוראים בשוא נע, ואף יש הקוראים בשוא נח, ע"כ נבוא ונבאר מהי הדרך הנכונה לקריאת חטפים אלו.

א. הניקוד חטף פתח (א), חטף קמץ (א), וחטף סגול (א). (הנקראים בכללות "שוא מורכב") שייך בעיקרו רק באותיות הגרוניות - היינו האותיות א' ה' ח' ע", והטעם לביאת השוא המורכב באותיות אלו, משום שהאותיות שמוצאם מהגרון הינן קלות ביותר להבלע במבטא, שמוצא הגרון הוא יותר פנימי ועמוק מכל שאר המוצאות, ולכן כשדינם להיות בשוא נע, (היינו שוא בראש מילה, או השוא השני שבשני שואים רצופים באמצע מילה, וכיוצא בזה) צריכים הרחבה ע"י תנועה נוספת, בכדי להרחיב מעט את הקריאה, שלא תבלע האות, וע"כ במקום שוא נע פשוט, יבוא שוא מורכב, וממילא לעולם לא שייך שיבוא שוא נע פשוט באותיות הגרוניות, ללא שתשתתף עמו תנועה נוספת, ויניקוד בשוא מורכב, וכל שוא פשוט באותיות אלו, הוא שוא נח. ובדרך כלל אף כשדינם להיות בשוא נח יבוא בהם שוא מורכב, מחמת קלותם להבלע במבטא, פרט למקרים מסוימים, וכמבואר במדקדקים³.

³ בספר דקדוקי הטעמים לבן אשר (ספס 6) כתב וז"ל: חוץ מארבע אותיות אהח"ע, לא יתיצב בהם דגש לעולם, ויתיצב בהם אח וחרב בניקוד, שוא ופתח, שוא וקמץ, ושאר האותיות אין להם אח ולא חבר בניקוד, כי אם קמץ - קמץ, ואם פתח - פתח בלבד. עכ"ל.

ובספר טעמי המקרא המיוחס לר' יהודה בן בלעם (ב"שער על דיבור השוא" באופן ו') כתב וז"ל: השבא המניע לא יתחבר עם מלך באות אחר מן אותיות הקדש כי אם באותיות א"ח ה"ע לבדם כגון אָנִי יָיִ, וְאֶתֶם חָנוּ, קָלָא הוּא, עָלָה אֵלִי, ודומיהם, ואם נראה לבד מאלה הד' בקצת הספרים זה משינוי דעות הסופרים שמרבין בנקודות כגון קְדָמִיהוֹן, מְשִׁכּוֹ אוֹתָהּ וְכָל הַמוֹנִיָּה, דִּיחֻזְקָאֵל (ל"ב כ'), ולא הודו בזה כל החכמים שיתכן להיות כי אם באותיות א"ח ה"ע לבדם. עכ"ל.

⁴ ז"ל ר' משה הנקדן בספרו דרכי הנקוד והנגינות (בשער הנקוד): ואבאר דין חטף פתח גדול וחטף פתח קטן. כל אהח"ע דינו לינקד בחטף פתח ולא בחטף (=שוא) לבדו יען כי אותיות אהח"ע נפתחות תמיד אין כח באדם לבטא בחטף לבדו ע"כ חברו עמו הפתח כדי לפתוח מעט האות עם החטף אבל החטף עיקר וכו', ושלשה מבטלין יש ומסבין אותה לחטף לבד: הדגש כמו נֶאֱדָר (שמות ט"ו י"א) וכו', וכן נגינה מוקדמת מבטלת חטף פתח כמו נִשְׁפָּעֵנוּ אֲנַחְנוּ שְׁמַעֲנוּ יְדַעֲנוּ, וכו'. וכן חירק באות שמוש לפני לשון הויה מבטל חטף פתח כמו יָקִי, תִּקְיִי, מְקִיָּוָה, ואם החירק באות עיקר אינו מבטל כמו נִקְרָו מְקָרָה.

גם במנחת שי (יהושע ו' י"ז) הביא הכללים הנ"ל, וז"ל: כל אהח"ע דינו להנקד בחטף פתח, כגון שְׁאֵלָה רָחֲצוּ מְקָרֵי יַעֲקֹב אֶתְרֵן ודומיהם, ולפניהם יש מתג, וג' מבטלים יש להם סימן נד"ח וכו'.

ז. העולה מהנ"ל, שלמנהגנו שהגיית שוא נע נוטה לסגול, אם כן אין שום טעם שאת השואים הנעים שסימננו הסופרים (ע"י שניקדום בח"פ), נקרא באופן שונה משאר השואים הנעים שאותם לא סימנו הסופרים, שהרי דין אחד להם, ואין שום טעם שמחמת שהסופר סימן במקומות מסוימים שוא נע, נקרא שם באופן שונה מהמקומות שבהם לא סימן, ופשוט, וע"כ כל ח"פ באותיות שאינן גרוניות, ראוי לקוראם בשוא נע רגיל, דהיינו נוטה לסגול.

אופן קריאת חטף קמץ

ח. בחטף פתח עלה בידנו שישנם ב' מינים של חטף פתח, המין האחד - חטף פתח אמיתי הבא רק באותיות גרוניות, ואז היגיוו כפתח קצר, והמין השני - חטף פתח מושאל הבא בשאר האותיות, ואז היגיוו כשוא נע פשוט. אך בחטף קמץ הדבר מורכב יותר, משום שבו ישנם ד' מינים, המין האחד - חטף פתח אמיתי הבא רק באותיות גרוניות, ואז היגיוו כקמץ קצר, והוא כמו חטף פתח באותיות הגרוניות, אלא שפעמים שהורחב השוא נע ע"י שנוסף פתח לשוא, ואז מנוקד חטף פתח, כגון: אָשֶׁר, חֲמִישִׁי. ופעמים הורחב ע"י שנוסף קמץ לשוא, ואז מנוקד חטף קמץ, כגון: חֲדָשִׁים, צִהְרִים, וזהו המין הראשון.

ט. כמו"כ ישנו סוג נוסף של ח"ק שהוא ניקוד מושאל המורה על שוא נע, והיינו ע"פ המבואר לעיל בסעיף ה' באופן הגיית השוא נע, ששוא נע שיש אחריו אחת מן האותיות הגרוניות, הגייתו נוטה לניקוד האות הגרונית שאחריו, וע"כ כאשר בא שוא נע לפני אות גרונית, והאות הגרונית שאחריו מנוקדת בקמץ, כאשר רצה הסופר לסמן ששוא זה הוא שוא נע, לא סימנו בחטף פתח, כמבואר לעיל, אלא סימנו בחטף קמץ, שהלא לפני אות גרונית, אין השוא נוטה לפתח, אלא לניקוד האות הגרונית שאחריו, ואם האות הגרונית מנוקדת בקמץ, הרי שהשוא נע שלפניו נוטה לקמץ, ולא לפתח. לדוגמא: קֶהֱת (בראשית מ"ו י"א), שהקו"ף בשוא נע מחמת היותו בראש מילה, וכיון שאחריו באה אות גרונית (ה"א) בקמץ, ע"כ הגיית הקו"ף נוטה לקמץ, ואם ירצה הסופר לסמן שהקו"ף בשוא נע, לא יוכל לסמנו בח"פ (קֶהֱת), שהרי ככה"ג השוא נוטה לקמץ, ולכן יסמנו בח"ק (קֶהֱת), וזהו המין השני.^{טו טז טז}

בומ"פ שוי"ו השימוש מנוקדת בשורק כגון וּבְנִימִין וּפְרָעָה, ואכמ"ל, אך כאשר המילה עצמה מתחילה בשוא נע, או בשוא מורכב שדינו ג"כ כשוא נע, אזי ישנה ניקוד אות השימוש, שהרי אין מילה יכולה להתחיל בשני שואים, והכלל בזה, שלפני שוא פשוט ינוקד אותיות בכל"ל בחירק והאות וי"ו בשורק, כגון במילה שֶׁנִּי, כשיבואו אותיות השימוש תנוקד שֶׁנִּי וְשֶׁנִּי שֶׁנִּי, ולפני שוא מורכב, אות השימוש תנוקד בניקוד המורכב לשוא שאחריו, כגון במילים אָמַת אָנִי אָנִית, ינוקד בהם אותיות השימוש אָמַת וְאָנִי וְאָנִית אָנִית (כללים אלו מפורשים ברד"ק (מכלול לט)). ובמילים אֶלֶם (בראשית ב' י"ב), וְשָׁדָה (ויקרא כ"ה י"ד), וְשָׁמַע (במדבר כ"ג י"ח), וְסָדָה (ישעיה כ"ו י), וְסָדָה, אם הח"פ הוא ח"פ אמיתי היו צריכים לינקד וְסָדָה וְשָׁמַע וְסָדָה כמשפט אותיות השימוש לפני שוא מורכב, ומזה שהו"ו מנוקדת בשורק, ולא בפתח, מוכח שאינו ח"פ אמיתי, אלא הוא שוא נע, ופשוט.

^{טז} וגם בזה יש כללים מתי הורחב לח"פ מתי לח"ק ומתי לח"ס, אך אין כאן מקומם.

^{טז} גם לענין ח"ק המורה על שוא נע, הדבר מפורש להדיא במדקדקים שיש ח"ק שהוא שוא נע, כגון הרד"ק שכתב (מכלול קלה): וּמִצְעָר בך (ישעיה נ"ד ט) קריאת הגימ"ל נוטה לקמץ חטף מפני העי"ן, ויש ספרים מדויקים שהגימ"ל נקודה בקמץ חטף (דבריו הובאו לעיל הערה ז).

והאבן עזרא כתב על אֶפְתָּחָה (תהלים ע"ח ב) וז"ל: אפתחה - קמצות התי"ו בחטף בעבור אות הגרון כמו אֶשְׁמְעָה מה ידבר (תהלים פ"ה ט), ואילו היה בשוא לבדו היה שוה רק ככה נמצא. עכ"ל. והיינו שבספריו היה מנוקד אֶפְתָּחָה, וכתב שהניקוד בח"ק הוא משום שאחריו אות גרונית קמוצה, וגם אילו היה מנוקד בשוא לבד גם היה נקרא כן, אלא שכך ניקד הנקדן, ואכן בהרבה ספרים מנוקד בשוא לבד, וכיו"ב כתב גם על הטי"ת שבמילה מִשְׁקֶרֶת (תהלים פ"ט מ"ה). ובדקדוקי הטעמים לבן אשר (פסקה 14) כתב וז"ל: יש סופרים, דבר אמת מורים, ונסחי ישרים, במקומות רבים, קמץ חטף קורים, כגון וּנְפַתְקָה את

אמתחתינו (בראשית מ"ג כ"א), שְׁמַעָה תפלי יי (תהלים ל"ט י"ג), ואשְׁמְעָה אחד קדוש (דניאל ח' י"א), וּנְקָרָה ירושלם (זכריה ח' ב'), וּנְקָרָה בשם (אסתר ב' י"ד), וּנְרַעָה זרע (במדבר ח' כ"א), ואשְׁקֶלֶה להם (עזרא ח' כ"ה), בְּנִי קֶהֱת (במדבר ד' ב'), הֶקְהֵתִי (ג' כ"ה), הֶקְהֵתִים (י' כ"א), הֶקְעָרָה (ז' פ"ה), הֶקְנֹת (ש"א כ"ג א'), קֶהֱנֹת (שמות כ"ח מ'), מֶרְדְּכִי (אסתר ב' ה'), לִמְרְדְּכִי (ד' י"ב), וכמוהם רבים. ויש סופרים אחרים, אין קמץ חטף קורים, ונסחי ישרים, כגון וּנְפַתְקָה, שְׁמַעָה, ואשְׁמְעָה, וּנְקָרָה, וּנְרַעָה, קֶהֱת, הֶקְהֵתִי, הֶקְהֵתִים, הֶקְעָרָה, הֶקְנֹת, מֶרְדְּכִי, לִמְרְדְּכִי, וכמוהם רבים, ואין לדבר הזה שרש כי אם ברצון הסופרים. עכ"ל. ובכל הדוגמאות הללו יש גרונית קמוצה אחרי הח"ק (פרט לארבעת הדוגמאות האחרונות ששם הוא מטעם אחר, כמבואר להלן), ולכן כתב שאפשר לנקד שוא פשוט, ואפשר ח"ק, משום שזהו סימון בעלמא על נעות השוא, וכאמור.

ובמקומות ש (תהלים ל"ט י"ט) כתב: שְׁמַעָה תפלי - יש ספרים שהמ"ם בחטף קמץ, וזהו דעת רבי יונה בספר הרקמה והאפודי בפרק י"ו, ויש ספרים בחטף פתח וכמו זר נחשבו, וגם רד"ק לא זכר זרות זה בחבוריו, ובעל אור תורה כתב המ"ם בשוא לבד בספרי ספרד. עכ"ל. והטעם שח"ק מוכן כאן, וח"פ הוא זרות, זה משום שכאן השוא אמור להקרא כקמץ משום הגרונית הקמוצה שאחריו, ולכן ח"ק לא זר כאן, ורק לגורסים ח"פ כותב המנחת שי שצ"ל שזה זרות ויוצא מן הכלל, שהשוא נע נקרא כהרגלו למרות שיש אחריו גרונית קמוצה. וגם מדברי המ"ש על מילת מִשְׁקֶרֶת (תהלים פ"ט מ"ה) מוכח כנ"ל שיש ח"ק המורה על שוא נע.

^{טז} במנחת שי מביא במקומות רבים שיש ספרים המנקדים בח"ק, כגון בקו"ף שֶׁבִּלְקָה (בראשית ב' כ"ג), ברי"ש שֶׁבִּנְיָרָעָה (במדבר ה' כ"ח), בקו"ף שֶׁבִּהֶקְהֵתִי (במדבר ד' פ"ה), בְּדִלְיָת שֶׁבִּנְקֶדֶם (יהושע ט"ו נ"ה), בקו"ף שֶׁבִּהֶקְהֵתִי (יהושע כ"א י'), בסמ"ך שֶׁבִּנְקֶדָה (מלכים א' י"ג ז), בסמ"ך שֶׁבִּנְקֶדָה (מלכים ב' י"ח), בשי"ן שֶׁבִּאֲקֶשָׁה (ישעיה כ"ז ד'), ועוד רבים, ובכל אלו הוא מטעם זה שאחריו אות גרונית קמוצה.

ובספרים המצוים כיום ג"כ מצוי שמופיע ח"ק שכוונתו לשוא נע, וסומן כך מחמת הכלל הנ"ל (אם כי זה מצוי בספרינו במקומות מועטים, יחסית לחלק מכתבי היד המרבים מאד בסימון זה), וכגון: לֶקְהָה (בראשית ב' כ"ג), פִּסְקָה (מלכים ב' ב' א'), וְצִיָּקִי (ירמיה כ"ב כ'). וגם בחלק מהדוגמאות שהביא המ"ש מנוקד כך גם בספרינו, ובכל אלו אין הח"ק אלא שוא נע, שמנוקד בח"ק משום שאחריו גרונית קמוצה, וע"פ האמור, יש לקרוא כל אלו בשוא נע רגיל, אע"פ שמנוקדים בספרים בח"ק.

וישנם כ"י שמרבים מאד בסימון ח"ק המורה על שוא נע, כגון כתר אר"צ ועוד, ולמשל בכתר אר"צ כתוב: הֶקְהֵתִי (יהושע כ"א ד'), קֶהֱת (שם כ"א ד' כ'), קֶהֱתִים (שם כ"א ד' כ'), הֶקְהֵתִי (שם כ"א ד' כ'), ובספרינו הם בשוא פשוט הֶקְהֵתִי, קֶהֱת, קֶהֱתִים, הֶקְהֵתִים.

^{טז} ועפ"ז, יתכן בעצם גם חטף חירק וחטף קבוץ וחטף צירי, וכגון קָחִי שאפשר לנקד את הקו"ף בחטף חירק (קָחִי), לְקַחַת שאפשר לנקד את הלמ"ד בחטף קבוץ (לְקַחַת), קָאָה שאפשר לנקד את התי"ו בחטף צירי (קָאָה), אך גם בספרים המרבים בסימון זה של שוא נע ע"י ח"פ וח"ק (ח"ס לא מצוי במקומות שיש להסתפק האם השוא נע או נח, ולכן סימנו לא מצוי), לא מצאנו חטף חירק או חטף קבוץ או חטף צירי, ובפשטות, הטעם לזה הוא, שניקוד ח"פ ח"ק וח"ס, כיון שהוא ניקוד ששייך באותיות גרוניות, ע"כ השאלוהו לפעמים גם לאותיות שאינן גרוניות לסימן על שוא נע, אך ניקוד שאינו קיים כלל, לא שייך לנקד בו.

ויש לציין, שיש מקומות שבהם אילולא יהיה סימון על נעות השוא, לא נוכל לדעת לעולם שהשוא נע, ובכתר אר"צ אכן מנוקד בהם חטף חירק, ואע"פ שאין ניקוד כזה, כיון שא"א לסמנו בענין אחר סומן כך, והם: לְקַחֲנָה (מלכים א' י"ז י"א), הֶקְהֵתִי וְהֶקְעָרָה (תהלים י"ד א'), הֶקְהֵתִי וְהֶקְעָרָה (תהלים נ"ג ב'). ואגב, גם מזה מוכח שהוא סימון בעלמא על הנעת השוא, שהרי לא שייך ניקוד כזה של חטף חירק.

^{טז} וכאן המקום להעיר, שיש בין ההוגים במבטא הספרדי (שבמבטאם הלא יש חילוק של ממש בין קמץ גדול לקמץ קטן, עיין סעיף י' והערה י"ח) כאלו אשר מחוסר ידיעה, ומחמת הרגלם שח"ק באות גרונית הוא לעולם חטף קמץ קטן, ונהגה כעין חולם (כגון במילים חֲדָשִׁים וְצִהְרִים), ע"כ גם כאשר בא ח"ק באות לא גרונית הוגים אותו קמץ קטן, וכגון הקו"ף שבמילה לֶקְהָה (בראשית ב' כ"ג), אך את האות הגרונית הקמוצה שאחריו (ח"ת בדוגמא זו), שהיא באמת קמץ גדול, הם הוגים כמוכן קמץ גדול, וזהו שיבוש גמור, שהלא הח"ק שבקו"ף הוא בעצם רק סימון על שוא נע, כמבואר, ומנוקד כן מחמת שהיה נהגה כהיגוי האות הגרונית שאחריו, ולדידן יש להגותו כשוא נע פשוט, כמבואר, אך עכ"ל הקורא כעין קמץ, אע"פ שנושה דבר תמוה שתמיד קורא שוא נע כעין סגול וכאן קורא כעין קמץ, הרי לא קרא שיבוש גמור, שהלא לפי הגיית אנשי טבריה כך צריך להגות כאן, אך אם הוגה אותו כעין חולם, ואת הגרונית שאחריו כעין פתח, לזה אין טעם וריח, שהלא גם בהגיית הטברנית, השוא שבקו"ף נהגה כאות הגרונית שאחריו, אך אם את הגרונית הוגה כפתח, אפילו לפי הגייתם אין שייך כלל להגות את הקו"ף כקמץ.

יב. הסוג הרביעי של ח"ק, הוא במהותו שוא נע, אלא ששוא נע זה נוטה לקמץ ולא לפתח, בדומה לסוג השני של ח"ק, אלא שכאן סיבת הנטיה לקמץ אינה משום אות גרונית שאחריו, כסוג השני, אלא משום שנגזר ממילה שמקורה בחולם, ובגלל אריכות המילה התבטל החולם והפך לשוא, ע"כ גם כאשר הפך לשוא, נשאר השוא נוטה לקמץ (שהרי חולם וקמץ הינם שייכים לאותו אב תנועה), ולא כשוא רגיל שנוטה לפתח, וכגון במילים שְׁלֵמִים (בראשית מ"א ה'), צִפְרִים (ויקרא י"ד ד'), תִּקְנֶנּוּ (במדבר כ"ג כ"ה), בְּמִתִּי (דברים ל"ב י"ג), קִדְקֶדָה (דברים כ"ח ל"ה), קִדְקֶדוּ (שמואל ב' י"ד כ"ו), הִתְנַחֲנוּ (שמואל א' כ"ג א'), יוֹאֵל ב' כ"ד), ועוד, שבכל אלו הח"ק הוא שוא נע שנוטה לקמץ מחמת שהיה חולם במקור, כגון שְׁלֵמִים שנגזר מִשְׁבֹּלֶת, צִפְרִים שנגזר מִצְפֹּר, וכדו', וכמו"כ ישנן מילים שמנוקדות בח"ק משום שנגזרים ממילה שמקורה בשורק, והשורק התבטל והפך לשוא בגלל אריכות המילה, וגם במקרה זה נשאר השוא נוטה לקמץ, שהלא שורק וקמץ שייכים לאותו אב תנועה, וכגון במילה מְרַדְּכִי (אסתר ב' ה'), שהדלי"ת מנוקדת בח"ק משום שמקור השם הוא מהמילה מרדוך, שהדלי"ת מנוקדת בשורק, ע"כ גם כשהתבטל השורק והפך לשוא, נשאר השוא נוטה לקמץ.

יג. לגבי אופן הגייתו של ח"ק זה, הגייתו היא כשוא נע הנוטה לקמץ (היינו כקמץ קצר), וגם לדידן שאנחנו קוראים כל שוא נע נוטה לסגול, ואף לפני גרונית קמוצה, בכ"ז כאשר נטית השוא לקמץ הוא מחמת שמקורו בחולם או שורק, גם אנחנו קוראים את השוא נע נוטה לקמץ, משום שכאן נגזר במקורו מחולם, וסיבת נטיית השוא לקמץ היא משום ניקוד המילה במקור, והוא כעין קמץ קטן הבא במקום חולם (כמו שֶׁמֶר-לָךְ משמור וכדו').

יד. העולה מכל הנ"ל, שחטף קמץ הבא באות גרונית מורה בד"כ על ח"ק רגיל, שנהגה כקמץ, אך במהירות וחטיפה, וחטף קמץ בשאר האותיות, אם אחריו אות גרונית קמוצה מורה בד"כ על שוא נע, ויש לקרותו כשוא נע רגיל, ואם אין אחריו גרונית קמוצה, ויש אחריו שוא, מורה בד"כ על קמץ קטן, ויש לקרותו ככל קמץ קטן, ושאר הח"ק, מורה על שוא נע הנוטה לקמץ משום תנועת החולם המקורית, ונהגה כקמץ קצר.

נספח: בירור דעת מנחת שי.

יש הטועים לדייק מדברי מנחת שי בכמה מקומות שלא ס"ל שח"פ באות לא גרונית הוא סימון על שוא נע, אלא שס"ל שלעולם כאשר מנוקד ח"פ באות לא גרונית, הוא ח"פ ממש, ויש להגותו כפתח קצר ולא כסגול, ומדייקים כן מזה שכותב במקומות רבים על אות לא גרונית, שהיא מנוקדת בח"פ, וא"כ בפשוטות בא לומר שכך צריך להגות, ובכמה מקומות אף מביא שיש ספרים המנוקד בהם ח"פ ויש ספרים בשוא לבד, ובפשוטות מביא זאת לומר שיש במקומות אלו מחלוקת, ואם מנוקד בח"פ הוא נהגה אחרת מאשר אם מנוקד בשוא לבד.

וכגון מה שכתב (בראשית ב' י"ב): וַיְהִי הָאָרֶץ הָיָא - הזי"ן בחטף פתח וכ"כ בעל לית חן פרק י' שער א' והמסורת ג' מלין בטעם וַיְהִי הָאָרֶץ הָיָא וַיִּשָּׂא מַגְרֵשׁ עֲרִיָּהּ וַיִּסְגֶּר פֶּם אֲרִיּוֹת דְּנִיָּאל ו'.

וכן מה שכתב (בראשית ג' י"א): בְּעֶצְבוֹן תִּאֲכָלָהּ - הכ"ף בשוא לבדו לקריאת בן נפתלי, ולקריאת בן אשר שאנו סומכים עליה בחטף

י. וע"מ להבין את המין השלישי של חטף קמץ, נקדים לזה ענין אחר. יש ב' סוגים של קמץ, המין האחד נקרא קמץ גדול (או קמץ רחב) והוא תנועה גדולה (והתנועה הקטנה המקבילה אליו היא פתח), והמין השני נקרא קמץ קטן (או קמץ חטוף) והוא תנועה קטנה (והתנועה הגדולה המקבילה אליו היא חולם), וכגון במילה עֲרָלָתוֹ, שהקמץ שבעי"ן הוא קמץ קטן, והקמץ שבלמ"ד הוא קמץ גדול, וכיון שיש הבדל בהגייה בין הקמץ הגדול לקטן¹¹, צריך להיות סימון מתי הקמץ הוא קמץ קטן, ומתי הוא קמץ גדול, כדי לדעת כיצד יש להגותו. וכיון שאחרי תנועה גדולה לא יבוא דגש, אלא רק אחרי תנועה קטנה, ע"כ כאשר בא דגש אחרי הקמץ, כגון: עֲצִי (שמות ט"ו ב'), רָצִי (ישעיה נ"ד א'), א"צ סימן, כי הדגש מוכיח שהוא קמץ קטן, אך כאשר אין אחרי הקמץ דגש, פעמים שזקוקים אנו לסימן ע"מ לדעת שהוא ק"ק, כיון שאפשר לטעות בו, וסימנוהו הסופרים ע"י שהוסיפו שוא לניקוד הקמץ, וניקדו האות בחטף קמץ¹², כגון: זִכְרָה (דה"ב ו' מ"ב), מִשְׁכּוֹ (יחזקאל ל"ב כ'), שהח"ק מורה על היותה בקמץ קטן, ואופן קריאתו הוא כקמץ קטן רגיל, ואין לו דין שוא, אלא הוא תנועה גמורה, והשוא הנוסף לקמץ הוא סימן בעלמא שאין זה קמץ גדול הנקרא בהרחבה, אלא קמץ קטן, הנקרא מעט בחטיפה¹³, וזהו המין השלישי¹⁴.

יא. וכעקדמה לסוג הרביעי של ח"ק, נקדים שמבואר במדקדקים שישנן ג' תנועות ראשיות, ומהן משתלשלות שאר התנועות, והתנועות הראשיות הן קמץ ופתיחה ושבר, וקמץ כולל קמץ חולם ושורק, פתיחה כולל פתח וסגול, ושבר כולל צירי וחיריק¹⁵, ולכן אפשר למצוא פעמים רבות חילופים במילים בין תנועות ששייכות לאותו ראש תנועה, לדוגמא המילים שוכב וקוצר הינן בעלי משקל זהה, אך משוכב נהיה בִּשְׁכָּב ומקוצר נהיה בקוצרֶךְ וכדו'.

¹¹ בהגייה הספרדית ישנו הבדל של ממש בהגייה בין הקמץ הגדול לקמץ הקטן שקמץ גדול הם קוראים כעין פתח של האשכנזים (A), וקמץ קטן הם קוראים כעין קמץ של האשכנזים (O), ולגבי המבטא הטברני, האם היה בו חילוק כלשהו בין הגיית קמץ קטן להגיית קמץ גדול, או שלא היה כל חילוק ביניהם, ראה הערה כ'.

¹² ז"ל רד"ק (מכלול קלוז): ופעמים משתתפים עם הקמץ שוא להודיע כי הוא חטף והוא כאשר תנקד האות שאחריה באחת התנועות ולא תדגש.

וז"ל מנחת שי (בראשית כ"ו י"ט): וְאֶכְלָה - האל"ף בקמץ לבד והוא חטוף ובמקצת ספרים האל"ף בחטף קמץ (וְאֶכְלָה), וכן נהגו במקומות רבים לעשות חטף קמץ במקום הראוי להיות קמץ חטף, אולי עשו זה כדי שירוק הקורא בהם אפי' יניק דלא חכים ודלא טפס ועיין מ"ש בפ' בראשית על אכלכם. עכ"ל. וכן כתב (יהושע ט"ו י"ט): וּבִצְקָה - הבי"ת בלא מאריך ולכן קריאתו בקמץ חטוף וכן בדפוס ישנן הוא בחטף קמץ ממש כדרכו לעשות על החטפים קמצים.

¹³ בדוגמאות אלו, כך מנוקד בכתר אר"צ, ומכאן קצת ראייה שגם במבטא הטברני היה הבדל כלשהו בהגייה בין קמץ גדול לקטן, שאם לא כן לא היו צריכים לסמנו, אך יתכן ג"כ לומר שלא היה כל חילוק ביניהם בהגייה, אלא שניקוד זה בא לסמן שקמץ זה נקרא בחטיפה ללא מתג, וזהו החילוק שהיה אצלם בין לשון ציווי ללשון בקשה, האם הוא נקרא באריכות, עם מתג, או שהוא נקרא בחטיפה, ללא מתג. ולכן כאשר זה משנה משמעות, סומן להדיא שהוא ללא מתג, ע"י ח"ק, וצ"ע בהו.

¹⁴ והטעם שסימנו קמץ קטן דוקא באופן זה של הוספת שוא לקמץ, משום ששוא מסמן על חטיפה וחוסר תנועה, וממילא כאן מסמן שקמץ זה נקרא מעט בחטיפה, ולא בהרחבה כקמץ גדול, כך משמע מדברי המנחת שי (תהלים קי"ח י"ד).

¹⁵ ונציין, שישנם מדקדקים שסוברים שהמין הראשון של ח"ק שהבאנו אינו קיים כלל, והם שייכים לסוג השלישי, דהיינו שגם במילים קְדָשִׁים, צִדְרִים, אין זה ח"ק שהוא שוא נע שהורחב ע"י שנשתתף קמץ עם השוא, אלא הם קמץ קטן, אך למעשה לא נראה כן מכמה טעמים, וגם הסכמת רוב המדקדקים לא כך.

¹⁶ ז"ל הכוזרי (מאמר ב' אות פ'): כי צדדי הדבור בעברית בדרך החלוקה, משיגים קמץ ופתיחה ושבר, ובחלוקה אחרת קמץ גדול והוא קמ"ז, וקמץ בינוני והוא חול"ם, וקטן והוא שור"ק, ופתיחה גדולה והוא פת"ח, וקטנה והוא סגו"ל, ושבר גדול והוא צירי, וקטן והוא חיריק.

¹⁷ כן עולה מדברי ר' יהודה חיוג' בראש ספר אותיות הנח וההמשך, וכן משמע מדברי מנחת שי (שופטים ח' ט'), וכן כתב ראו"ה במאור עינים (בראשית מ"ג כ"א).

פתח, וכ"כ בעל לויית חן בפרק ח' בביאור החטפים, ועיין מ"ש בריש פרשת לך לך על מברכך, וביחזקאל סימן ד'. ע"כ.

וכן מה שכתב (בראשית י"ב ג'): וְאַבְרָהָם מְבָרְכֶה - כו', מצאתי כתוב בנוס' כ"י מסרה וזה לשונו כל לשון ברכה דטעם בב"י נקראת לעולם הרי"ש בשוא בלא פתח כמו ויתברכו בו תילים ע"ב, וכל לשון ברכה דטעם בכ"ף לעולם נקראת הרי"ש בשוא ופתח כגון ואברכה מברכך וכל דומים להון, בר מן חד ולעליא ברכית ולעלאה ק' דניאל ד' עכ"ל, וכן כתב ר' אליה המדקדק בפ' שירה, ובעל לויית חן בפרק ח' מהשער השני, וכן כתב גם בלשון אכילה כשהטעם בלמ"ד כמו בעצבון תאכלנה וכמ"ש שם, וכן במלה שיש בה שתי אותיות דומות והראשונה ראויה להנקד בשוא, אז תנקד בחטף כמו רבבות אלפי ישראל וכן בהררם שעיר לפי מקצת ספרים כמו שכתב ר' אליה בספר הרכבה אות הבי"ת במלה זו, וכתבו שיש מהן יוצאים מן הכלל, ובמכלול דף צ"ד (ליק עא): כתב ז"ל ופעמים יבארו שתיהן אע"פ שתקדם להם תנועה קטנה, אבל ישימו מאריך עם הת"ק, ובאות הראשונה מן הדומות שוא ופתח. כמ"ש במזמור י"ז על ממתים ובפרשת בהעלותך על מלת רבבות, ואנכי לא ידעתי איזה יכשר הזה או זה או אם שניהם טובים, ואני בתומי אלך בדרך הספרים שהם כולם בשוא לבד, והמדקדק לקרותן כהוגן תבא עליו ברכה. ע"כ.

וכן במקומות נוספים ג"כ כתב כעין דברים אלו, ובפשטות נראה מזה שסובר שיש להגות כל ח"פ כפתח קצר בין אם הוא באות גרונית, ובין אם הוא לא באות גרונית, ולא ס"ל שכל ח"פ באות לא גרונית הוא שוא נע פשוט, והח"פ הוא ניקוד מושאל בעלמא.

אך המעין היטב בדבריו יראה שבאמת אין מדבריו שום ראייה לזה שצריך להגות כח"פ, שלא דבר כלל על אופן ההגייה של ח"פ זה, אלא רק על אופן ניקוד הספרים האם מנוקד בספרים בח"פ או בשוא לבד, וכונתו בזה, שיש מקומות שמנוקד בספרים ח"פ, וא"כ הרי לנו שיש לקרוא אותם בשוא נע, ולא בשוא נח (שהלא זה סימון על שוא נע), וכן בכל המקומות שמביא שמנוקד בח"פ, כונתו לומר בזה שהשוא נע ולא נח.

ומה שמביא פעמים רבות שבחלק מהספרים מנוקד בח"פ וחלקם בשוא לבד, אין כוונתו לומר שיש מחלוקת הספרים ממש, אלא מציין שחלק מהספרים סימנו שוא נע, וחלקם לא סימנו, וכמו שמוכח מדבריו שזהו חילוק בצורת הסימון ולא מחלוקת ממש, ממה שכתב (דברים כ"ד י"ג): וברכך - הרי"ש בשוא לבדו במקצת ספרים ומקצתם בחטף פתח וזה תלוי במנהג ספרים כמ"ש בריש פרשת לך. ע"כ. וכן במקומות נוספים כתב כעין זה (בגון שופטים ד' ו', ובעוד מקומות), דהיינו, שסובר שאין זו מחלוקת ממש, אלא רק חילוק באופן הניקוד האם לסמן את נעות השוא או לא לסמנו.

ומה שכתב (בראשית י"ב ג'): ואנכי לא ידעתי איזה יכשר הזה או זה או אם שניהם טובים, ואני בתומי אלך בדרך הספרים שהם כולם בשוא לבד, והמדקדק לקרותן כהוגן תבא עליו ברכה - אין כונתו לענין ההגייה, אלא כונתו בזה לענין אופן הניקוד בספר, שיש ספרים שניקדו בח"פ, ויש ספרים שניקדו בשוא לבד, והרי אין זו מחלוקת, שלכו"ע הוא שוא נע, אלא שחלק מהספרים סימנוהו וחלקם לא, וכתב שיטתו בזה לנקד בשוא לבד, כרוב הספרים, אך המדקדק לקרותן כהוגן, היינו בשוא נע, אע"פ שמנוקד ברוב הספרים בשוא לבד, תבא עליו ברכה, שהלא גם אם מנוקד בשוא לבד כו"ע מודו שהוא בשוא נע, אלא שחלק מהספרים סימנוהו, וחלקם לא.

ומה שהביא מחלוקת ב"א וב"נ לענין תאכלנה האם הכ"ף בח"פ או בשוא לבד, כונתו בזה שיש מחלוקת בין ב"א לב"נ בכ"ף של תאכלנה, שלב"נ הוא בשוא נח, ולכן הוא מנקד בשוא לבדו,

ולב"א הוא בשוא נע ולכן הוא מנקד בח"פ, שלא יטעו להניחו, אך לא איירי כלל וכלל באופן הגייתו של ח"פ זה, ומוכרח שזו כונתו, דאל"כ כיצד כותב במסקנתו (בראשית י"ב ג') לנקד בשוא בלבד אחרי שהביא (בראשית י"ב י"ז) שלדעת ב"א הוא בח"פ, והרי הוא גופא כתב שם שאנו סומכין על קריאת בן אשר, וכיצד חלק עליו מיניה וביה, ומדוע אינו יודע איזו דרך תכשר, הלא ודאי שצריך לנהוג כב"א, אלא ע"כ, שאע"פ ששיטת ב"א היא לנקד בח"פ, זה רק כדי שלא יבואו לקרוא בשוא נח, והמנקד בשוא לבד אינו טועה, שהלא גם אם מנוקד בשוא לבד, העיקר היא הקריאה בשוא נע, ולכן שיטת המ"ש היא לנקד בספרים בשוא לבד, אך להגות בשוא נע, ואין זה משום שסובר כב"נ שצריך להגות בשוא נח, אלא משום שסובר שא"צ לסמן בספרים את נעות השוא, אלא כאשר מסומן כן בכל הספרים.

ועיין גם בדברי המנחת שי שהובאו בסוף הערה י"ד שמוכח מדבריו להדיא שח"פ וח"ק באות לא גרונית היא סימון בעלמא על שוא נע, ולא ניקוד אמיתי, ואע"פ כן כותב במקומות רבים שמנוקד בהם ח"פ, וכן שמנוקד ח"ק (כמובא בהערה ט"ו), ולרוב פשיטות לא טרח כלל לציין על מהותו של הח"פ והח"ק, שהוא רק סימן על נעות השוא, אע"פ שברור שס"ל כן.

ומדבריו במאמר המאריך בכמה מקומות (בעיקר בחקירות ב' וג' ותיורציהם) ג"כ מוכח להדיא שס"ל שח"פ באות לא גרונית הוא סימון בעלמא שסימנו הסופרים להורות על נעות השוא (ומה שכתב בקהלת ב' י"ג אינה ראייה להיפך, ששם דבר על הסופרים שסימנו כן גם כאשר השוא באמת נח, וכמו שכתב בתהילים ס"ה ה' ובמאמר המאריך בתיורץ חקירה ב', ואכמ"ל).

ואחר שברור ללא ספק שדעתו ג"כ שח"פ באות לא גרונית היא סימון בעלמא על נעות השוא, מדבריו בסוף מאמר המאריך אף עולה להדיא שס"ל שצריך להגות שוא נע תמיד באופן אחד, ולא לחלק ולהגות לפעמים בח"פ ולפעמים כשוא נע פשוט, וז"ל שם: ואחר כל אלה הדברים אומר אני שלא מצאתי בזמן הזה מי שיקרא השוא נע בכל אופניו וסדריו בגעיא ובלא געיא, אך רוב העולם קורין כל שוא נע כמו סגול, ואנשי טוליטולא קורין כל שוא בפתח, וקצת מהמדקדקים קורין השוא עם געיא שאחריו אחה"ע כתנועת אחה"ע, ושאחריו יו"ד בחירק, וגם זה על המעט, וכל שאר געיות הבאות על שאר האותיות שאינן לא יו"ד ולא אחה"ע קורין אותן בפתח כמשפט, וגם מאלה אין קורין אותן רק קצת מאותן שהורגלו על לשונם בגירסא דינקותא, אך אינם אפילו חלק א' ממאה הנמצאים בכל המקרא, ועל כן אני אומר שהמדקדק לקרות את כולן כמו שכתבו רוב המדקדקים או קצת מהם, תבא עליו ברכת טוב, אך מי שאינו בקי בכולן כמשפטן ורוצה להתחכם במקצתן טוב ממנו מי שאינו מדקדק בהן כלל ועיקר וקורא כל שוא כתנועתו הפשוטה כמו סגול או צרי בין בגעיא ובין בלא געיא. עכ"ל. דהיינו, שאין לקרוא חלק מהשואים הנעים כעין פתח וחלקם כעין סגול, אלא רק מי שקורא כפתח בכל מקום, כמו שכתבו המדקדקים, יכול לקרות כן, אך מי שקורא כן רק לפעמים (כגון כאשר הסופר סימן ח"פ), עדיף שלא יתחכם לעשות כן ולחלק בין מקום למקום, אלא שיקרא לעולם כעין סגול.

ואחר כל זה, ברור שכך דעת מנחת שי, אמנם, אף מי שיתעקש לטעון בכ"ז שדעת מ"ש אינה כן, מכיון שדעת כל המדקדקים הקדמונים שאינו אלא שוא נע, הרי שיש לו לנהוג כן אף אם זה נגד דעת מ"ש (ויש לציין, שאף אם ישנם מדקדקים שמוכח מדבריהם שלא הבינו את מהותו של ח"פ זה, עכ"פ אחר שלנו ברור ללא ספק מהותו של ח"פ זה, אין לנו להתחשב בדברים שכתבו מדקדקים מסויימים מחוסר ידע, ופשוט).